

Olle Wästberg: Tal vid nedläggningen av Styrelsen för Psykologiskt Försvar

Talare

Olle Wästberg
Politiker, diplomat, publicist

Datum

15 oktober 2008

Jag känner mig mycket hedrad av att få tala på detta Tapto.

Skälet till att jag tillfrågats är – som antytts – att få varit krigsplacerade så länge som jag inom det psykologiska försvaret, från 18 års ålder, eftersom jag var kronvrak och begärde att få göra min civilförvarstjänstgöring just i psykförsvaret.

Kanske finns också ett annat skäl som har att göra med att jag numera är chef för Svenska institutet – mer om det senare.

Tapto är nog på ett sätt inte ett riktigt adekvat ord för Styrelsen för Psykologiskt Försvars gravöl.

Enligt uppslagsboken (Wikipedia) innebar tapto ”ursprungligen att ölutskänkningen avslutades genom att marketentaren satte tappen till.” Så illa ska det väl ändå inte bli idag.

Men tapto definieras formellt som ”en militär signal som innebär återgång till kasern eller bivack för natten.”

Och om det är något som utmärkt Beredskapsnämnden – senare Styrelsen – för Psykologiskt försvar är det just avsaknaden av det militära, av kasernen. Att det just varit en civil myndighet.

Det svenska psykologiska försvaret växte fram ur en reaktion mot andra världskrigets svenska självzensur, mot Statens informationsstyrelse som sände ut de ”grå lapparna” med varning att inte publicera för statsnyttan olämpliga nyheter. Att överheten heller inte bara gav vänskapliga råd visades ju av ingreppen mot Segerstedts Handelstidningen, Selanders Eskilstuna-Kuriren och

Ture Nermans Trots allt – tidningar som vågade kritisera och håna Hitler och Nazi-Tyskland.

Beredskapsnämnden för Psykologiskt försvar startade 1953, med den tydliga uppgiften att samverka med medierna, att med den siste chefen Mats Ekdahls ord vara en ”samtalspartner”. Inte heller i krig, ens om Sverige blev anfallet, skulle vi tillämpa censur. Grundpelarna blev redan från början fria medier och det som kallades ”folkberedskap”.

Ska man betrakta det civila psykologiska försvarets nu 55-åriga verksamhet, som beredskapsnämnd och myndighet, är det naturligtvis många som ska nämnas. Eino Tubins skrev för fem år sedan en omfattande historik över psykförsvaret där många nämns och intervjuas – bl a Göran Boberg, Per Striby och Kjell Aggefors, personer som för mig kom att personifiera psykförsvaret. Tubins bok rekommenderas för den som vill fördjupa sig.

Det fanns två portalfigurer. Beredskapsnämnden fick som sin förste ordförande – och i början i praktiken chef – Gunnar Heckscher, professor i statskunskap och 1957 invald i riksdagen för högern, några år senare partiledare. Heckscher var respekterad på ett sätt som är ovanligt för dagens politiker. Han lyckades snabbt ge psykförsvaret stadga och integritet.

Det var också naturligt att professor Heckscher gav Beredskapsnämnden den starkt vetenskapliga inriktning man haft under hela sin existens. Med forskningschefer som Kurt Törnqvist, Roland Nordlund och Göran Stütz har man genomfört undersökningar om motståndvilja och förtroende och om hur kommunikationen fungerat kring stora katastrofer i Sverige: Elavbrotten, diskoteksbranden i Göteborg, Tjernobyl, Palmemordet, Estonia, Tsunamin och flera andra.

Professor Rutger Lindahl i Göteborg har under decennier stått som vetenskaplig garant för forskningen.

En viktig roll spelade forskningen om opinionsbildningens mekanismer. Flera studier gavs ut om Lazarfeldts tvåstegshypotes, tanken att människor inte påverkades direkt av medierna, utan indirekt genom välinformerade opinionsbildare man litade på – fackföreningsfolk, lokala politiker, folkrörelserepresentanter. Idag när vi sköljs över av motstridande budskap, när

all information är tillgänglig för alla, samtidigt som auktoriteterna försvunnit, ser opinionsbildningens mekanismer helt annorlunda ut.

Det fanns efter Goebbels och den kommunistiska propagandauppbyggnaden efter Pragkuppen 1948 en stark medvetenhet om att demokratin också kan hotas av desinformation och propaganda. Skolöverstyrelsen gav 1957 ut en skrift om ”Propagandakritik och samhällssolidaritet i skolundervisningen”. Mycket i den handlar om något så enkelt som källkritik. Något man skulle behöva i långt högre grad idag än då, idag då en google-sökning på ”förintelsen” kan hamna på historieförfalskarnas skickligt uppbyggda hemsidor.

Förste kanslichef för Beredskapsnämnden var LO-mannen Gunnar Dahlander. Men den som framstår som portalfiguren vid sidan av Heckscher är Per-Axel Landahl, som arbetade på Beredskapsnämnden alldeles i början och sedan återkom som kanslichef 1971-88, efter att bl a ha varit kommunalråd i Uppsala. Han kom att personifiera Beredskapsnämnden för Psykologiskt Försvar och förde in en stark folkrörelsekänsla tillsammans med en viss misstänksamhet mot militärer.

Den som ser tillbaka märker hur Sverige förändrats. I den kommitté som ledde till psykförsvaret satt Alf Henriksson för att utreda teaterns roll i kris och krig. Det förutsattes att nykterhets- och frikyrkorörelserna skulle spela en viktig roll i kristid. Man byggde upp en organisation med 3000 lokala ombud, förankrade i folkrörelserna, som skulle bidra till att upprätthålla försvarsviljan i krig. Det speglar ett svunnet Sverige.

Landahls misstänksamhet mot militären var motiverad. De stora övningarna blottlade nästan alltid en diametralt olika syn på öppenhet mellan militären och det civila psykologiska försvaret. Jag minns övningen i Enköping 1981 då det i spelet inkom uppgifter att kriget på Gotland – Gotland var den tiden försvarat – lett till en stor flyktingström. En färja med 1800 flyktingar hade torpederats och sjunkit. Hur skulle vi informera? Inte alls, sa militären. Vi andra försökte försiktigt påpeka dels att en del anhöriga skulle börja undra och dels att influerna i Östergötlands skärgård sannolikt skulle leda till samhällsfarlig ryktesspridning.

Under större delen av sin verksamhet har SPF haft fyra huvuduppgifter – och också organiserats i krigtid efter dessa uppgifter:

Medieberedskap. Vilket innebar planer på att utlokalisera viktiga medier, lagra papper och trycksvärta, skydda Nackamasterna och Kaknästornet. Det är långt från den digitala världen.

Forska och undersöka. En stor del av gamla SIFO skulle i krigstid mobiliseras för att ha känselspröten ute för att få reda på rykten och defatism. Och i fredstid genomfördes – som sagt – ett stort forskningsprogram.

Informera. Det handlade både om att försöka hålla koll på fiendens propaganda och motverka den med trovärdiga budskap. Sveriges mest kända nyhetsröst, TT:s Kaj Karlholm, skulle skänka trovärdighet. (Själv avslutade jag min krigsplacerade karriär just som chef för informationsavdelningen.)

Presskvarter, d v s att serva och underlätta för både svenska och utländska medier i en kris- eller krigssituation. Att andra länders befolkningar var medvetna om att Sverige var en kämpande demokrati var nödvändigt för att vi snabbt skulle få militär och diplomatisk hjälp.

Centralt för trovärdigheten var att det civila psykförsvaret aldrig fick bli ett propagandainstrument. Man skulle inte ha i uppgift att genomföra ”psyops”, d v s offensiv psykologisk krigföring och inte ha uppgifter att föra ut propaganda i fredstid. Den här tydliga skiljelinjen suddades det lite i när SPF 1985 fick hand om Totalförsvarets upplysningsnämnd. – i och för sig utomordentligt skött av Göran Lindmark – 2002 förändrades verksamheten ytterligare när forskning och medieberedskap fördes till Krisberedskapsmyndigheten.

Just den här trovärdigheten ifrågasattes i den mycket uppmärksammade debatten efter Operation Jonas, en övning 1971, där det i spelet förekom vänstergrupper som saboterade krigsansträngningarna – och därför internerades – och där den från öster kommande fienden var ovanligt demonisk. Debatten om att psykförsvaret tog ställning i det kalla kriget ledde till en senare något krystad övning där spelförutsättningen var att amerikanerna tog Orust och Tjörn.

Jag sa ju inledningsvis att ett skäl till att Mats Ekdahl bett mig om detta är att Public Diplomacy är den bästa beteckningen på vad Svenska institutet syssla med och det likar till dels som i bistrare tider brukar kallas psykologiskt försvar.

Från Lilly Marlene, till högtalare över Berlinmuren till amerikanska flygblad över Bagdad har länders regeringar försökt tala direkt till vanliga människor i andra länder. Som jag sa, eftersom Sverige aldrig räknat med att på egen hand kunna avvärja ett fientligt anfall, har det alltid varit en del av svensk planering att försöka underlätta för utländska journalister att verka i Sverige också under skymningsläge och krig. På så sätt skulle opinionen i andra länder kunna bli positiva till ett ingrepp till stöd för Sverige. /Not: Philip M Taylor: Munitons of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Day. (Manchester University Press. 2003)/

I överförd bemärkelse är det vad Public Diplomacy handlar om, att sprida kunskap om den svenska demokratin och förståelse för svenska värderingar. När Svenska institutet turnerat filmen Lilja4Ever i forna Sovjetunionen (tillsammans med föreläsningar och expertseminarier) har det varit ett sätt att stärka den del av den svenska politiska agendan, som handlar om att hindra människohandel. Liknande politiska målsättningar har funnits när en utställning om Astrid Lindgren vinklats mot barns rättigheter och en annan om Raoul Wallenberg mot undervisning om främlingsfientlighet. I en globaliserad värld blir också nationers politiska opinionsbildning gränsöverskridande.

von Clausewitz, den store militärteoretikern, sa att ”Kriget är blott en fortsättning på politiken med andra medel”. Public Diplomacy kan sägas vara politikens fortsättning med public relation och information. Vi vill i Sverige att omvärlden ska lyssna på vårt budskap – oavsett om det gäller jämställdhet, barnens rätt eller fredlig konfliktlösning. Den slutna diplomatin, med direkta kontakter med ett annat lands regering, får allt mer ge vika för att man försöker påverka allmänheten inom ett land. I öppna demokratier betyder väjarnas bild mycket för den utrikespolitik en regering kan föra; därför blir det viktigt att påverka opinionen i andra länder. Bland det mest fredsbevarande är naturligtvis mänskliga relationer. Den som vistats i och känner människor i ett land har nästan alltid mindre misstänksamhet mot det landet och är öppnare för andra relationer, till exempel kommersiella. När länder är invävda ekonomiskt i varandra ökar kontakterna och minskar riskerna för konflikter.

För Sveriges del är det tydligt hur mycket geografien betyder för kunskaperna. Kännedomen om Sverige är stort i våra grannländer, i Nordeuropa och i en del anglosachsiska länder. I Indien, Kina och Indonesien är kunskapen låg. Detta är ju knappast överraskande resultat, men skapar också trösklar för andra

kontakter.

Det finns en kommunikativ trappa som startar med intresse och leder till kunskap. Få skaffar sig kunskap utan intresse. Först när människor har kunskap väcks förtroende. Det vi inte känner till ser vi ofta med misstänksamhet. Det är svårt att tänka sig ett förtroende som inte på något sätt bottnar i kännedom. Det sista steget i trappan är relationen. Först om man känner ett på kunskap grundat förtroende är man beredd att skapa en relation.

Bland de mest effektiva sätten att bygga långsiktiga relationer är studerandeutbyte. Den som studerat ett eller flera år i ett land får nästan alltid livsavgörande intryck och behåller en uppfattning om och en relation till det landet resten av livet. Därför var Fulbrightstipendierna en så viktig del i USA:s strategi för att bygga upp och säkra demokratin i det sargade Europa efter Andra världskriget. När SI nu bygger upp ett alumnisystem och en nätcommunity för utländska studenter – det finns ca 25.000 i Sverige varje år – har det samma syfte.

Efter anfallet mot Irak började USA försöka bygga upp sitt anseende i Mellanöstern. George Bushs mycket nära medarbetare Karen Hughes blev biträdande utrikesminister med ansvar för Public Diplomacy. Hennes uppdrag gällde främst Mellanöstern. State Department sände ut föredragshållare, tryckte flygblad, satte upp informationskiosker. Det hela var ett stort fiasko. När medierna dominerades av konflikterna i Irak och Gaza fanns det inte mycket chans att nå ut med information eller dialog.

Det är en föga ovanlig upptäckt. Kriskommunikation måste bygga på kunskap och förtroende som byggts upp innan krisen. Annars finns det inget att stå på, ingen möjlighet att nå ut. Danskarna fick uppleva samma sak.

Den danska Muhammedkrisen skadade Danmark. Anholt Nation Brands Index, som mäter länders varumärken och anseende, visade att Danmark gick ner i botten och ännu inte återhämtat sig. Danmark låg, före Muhammedkrisen, på plats 15 av 36 länder när man i Egypten mätte länders anseende. Efter krisen på plats 35. Som exportland föll Danmark från 19 till 31, som turistland från 17 till 34.

Danmark var okänt i arabvärlden, det fanns inget nätverk, ingen kunskap om

samhällssystemet eller om det civila danska samhället. Danmark hade dessutom åren innan – av budgetskäl – stängt flera beskickningar. När krisen kom var det för sent att föra ut en alternativ bild.

Sverige gör inte mycket i Mellanöstern för att vinna förståelse för det svenska samhällssystemet och för våra värderingar. Hur en framtida kris – och var så viss om att det kommer sådana – utvecklar sig och kan hanteras vet vi inte. Men Sverige står alltför handfallet i förberedelserna. Vi borde bygga upp kunskap bland mottagliga grupper i den muslimska världen om hur Sverige ser på demokrati, jämställdhet, mångfald och yttrandefrihet. Vi måste söka upp människor som har förståelse för våra värderingar och ge dem chansen att lära sig mer.

Ett mindre svenskt program för ungdomsutbyte startar inom kort. Det borde bara vara ett första steg. Vi skulle behöva ett svenskt ”Fulbrightprogram” som tar hit arabiska studenter och sedan följa upp kontakterna. På så sätt skulle vi skapa oss fler vänner till Sverige. Inte minst borde vi skapa kontakter mellan svenska ungdomar med bakgrund i Mellanöstern och arabiska ungdomar.

Vi skulle systematiskt kunna bjuda in opinionsbildare och journalister från muslimska länder för att spegla och visa upp det moderna Sverige. Också i länder med censur skulle det kunna ge en resonansbotten som kunde nyansera bilden av Sverige vid nästa kris.

Det intressanta med den i huvudsak misslyckade amerikanska insatsen för att skapa förtroende var dock att det fanns ett område där det gick att nå framgång: utbildningen. Amerikanska universitet har gott rykte och arabiska ungdomar vill studera i USA om de får chansen. Tusentals ungdomar sökte stipendierna och hundratals studerar nu i USA och får därmed amerikanska vänner, förståelse för och kunskap om det amerikanska samhället.

Jag har berättat om detta just i perspektiv av den danska Muhammedkrisen. De hot vi har idag kan vara av det slag Muhammedkrisen representerar. Då spelar den offentliga diplomatin, behovet av att påverka människor i andra länder, nödvändigheten av att sprida svenska värderingar en central roll. Svenska institutet har till uppgift att göra det.

Men det behövs en skarp beredskapsfunktion för ett allvarligt läge i vårt eget

land. Det kan vara logiskt att – i ett läge då statsbudgeten inte tillåter en mer sinister hotbild – lägga ner det psykologiska försvaret som egen enhet; avsikten är ju att många uppgifter ska leva vidare inom krisberedskapen.

Vad vi ser är ju att psykologiska angrepp blivit vanligare. Både Estland och Georgien har ju fått uppleva omfattande angrepp på sin digitala informationsstruktur. I den internationella kunskapsspridningen om vad som hände i Georgien spelade självständiga bloggare en avgörande roll.

Att ingen myndighet kommer att ha ”psykologiskt försvar” i sitt namn kan komma att innebära mindre fokus just på informationens roll inom försvaret av Sverige. Men det kan vara en farhåga, inte en sanning. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap har en viktig uppgift och ett viktigt arv att ta tillvara.

Jag vill denna dag gratulera Styrelsen för Psykologiskt Försvar för att under 55 år fyllt en viktig samhällsfunktion!

Taggar

2000-tal, 2008, Man

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/olle-wastberg-tal-vid-nedlaggningsen-av-styrelsen-for-psykologiskt-forsvar>